

О.Ф. СЛЮСАР
(Чернівці)

**АНТРОПОНІМІКОН БУКОВИНИ КІНЦЯ XVIII – ПОЧАТКУ XIX
СТ. (НА МАТЕРІАЛІ МЕТРИЧНИХ КНИГ РИМО-КАТОЛИЦЬКОЇ
ПАРАФІЇ МІСТА ЧЕРНІВЦІ 1777 – 1869 РР.)**

УДК 81'373.232:81'373.6

Слюсар О.Ф. Антропонімикон Буковини кінця XVIII – початку XIX ст. (на матеріалі метричних книг римо-католицької парафії міста Чернівці 1777 – 1869 рр.); 4 стор.; кількість бібліографічних джерел – 5; мова українська.

Анотація. У статті проведено аналіз буковинських прізвищ на підставі метричних книг римо-католицької парафії міста Чернівці кінця XVIII – середини XIX ст. під кутом етнічної приналежності носіїв прізвищ.

Ключові слова: антропонім, прізвище, Чернівці.

Resume. The given article deals with Bukovynian surnames on the basis of birth-registration books of Chernivtsi Catholic parish in late 18th and mid 19th centuries in the focus of ethnic surname bearers.

Key words: anthroponym, surname, Chernivtsi.

Чернівці, столиця північної Буковини, була та залишається впродовж багатьох століть взірцем європейської толерантності й багатокультурності. Це місто та край загалом завжди дивували гостей своєю мовною та культурною різноманітністю, мирно співіснували та господарювали тут представники багатьох націй: українці, румуни, євреї, поляки, німці, угорці, чехи, словаки, турки, французи, греки та навіть ірландці.

Перша письмова згадка про Чернівці датується 8 жовтня 1408 року – це рукопис молдавського господаря Олександра Доброго, яким дозволялося львівським купцям вірменського походження поселятися в околицях Чернівців. У ті часи, як і зараз, місто знаходилося на перехресті торговельних шляхів з Європи на Балкани та Туреччину. Починаючи з 1457 року Чернівці стають адміністративним центром усього регіону та центром проведення ярмарків, чим і приваблювало представників “торгових” націй – євреїв та згаданих уже вірмен. У XV-XIX ст. Чернівці декілька разів плундрували татари, турки та росіяни. Протягом своєї бурхливої історії належало воно до Османської, Австрійської (пізніше Австро-Угорської) імперій та у першій половині XX ст. – до Румунського королівства.

Метою дослідження є лінгвістичний аналіз буковинських антропонімів, основою якого стали рукописні історичні джерела – метричні книги римо-католицької парафії Воздвиження Святого Хреста міста Чернівці 1777–

1869 рр. На підставі матеріалу складено картотеку історичних антропонімів і проведено етимологічний та морфологічний аналіз прізвищ. Особливий акцент у дослідженні покладено на опис багатокультурного характеру антропонімії Буковини. Запропонована розвідка є першою такого типу спробою порівняння прізвищ мешканців Буковини проведеною на підставі метричних книг.

Основою для дослідження стали три томи метричних книг, перший з яких – *“Liber Natorum sub Parochia Czernovicensi ab anno 1777 usque ad 1811 inclus. Tomus I”* (ф. 987, оп. 1, од. 3) – має 2773 записи, другий – *“Geburtsmatrik Duplikat für das Jahr 1910. Jhr. Matrikanführung. Czernowitz 1812–1825”* (ф. 987, оп. 1, од. 4) – 2590 та найбільший, третій, – *“Liber natorum III. 1825–1869”* (ф. 987, оп. 1, од. 5) – 11076. Дослідження науковців, які займалися Буковиною, стосувалися у переважній своїй більшості міжетнічних контактів у сфері повсякденного життя (напр. політичних, економічних, культурологічних відносин). Натомість аналіз антропонімікону з цього терену не був ще предметом лінгвістичних досліджень, а нагромаджений досить вагомий мовний матеріал, який нараховує близько 7 тисяч прізвищ, дозволяє це вчинити.

Як уже було сказано, Чернівці та Буковину загалом характеризував вплив багатьох не тільки традицій і культур, але й мов: автохтонів та іммігрантів. Етнічна картина столиці краю у 1851 році мала такий вигляд: німці – 7610 (35%), євреї – 4678 (22,7%), румуни – 4800 (22,3%), українці – 3500 (16,2%), поляки – 810 (3,7%) [5, с. 5]. Австрійський автор, складаючи перепис населення, брав до уваги австрійські війська, які розміщувалися тоді у Чернівцях – південно-східному кордоні австрійської імперії, – тому кількість німців значно завищено. Пізніші більш об’єктивні австрійські статистичні джерела з 1910 р. подають, що у Чернівцях проживало 82560 мешканців: євреїв – 28427 (34,4%), поляків – 14737 (17,9%), українців – 14242 (17,3%), румун – 12531 (15,2%), німців – 12193 (14,8%), інших націй – 430 (0,4%) [1, с. 219].

У результаті проведених досліджень укладено картотеку, яка налічує 16439 антропонімів, що відповідає 6946 прізвищевим назвам, серед них: польських – 3.875 (55,5 %), німецьких – 2.259 (32,5%), українських – 333 (5 %), чеських – 105 (1,5 %), єврейських – 77 (1,1 %), угорських – 58 (0,8 %), італійських – 40 (0,5 %), румунських – 34 (0,48 %), вірменських – 31 (0,45 %), французьких – 31 (0,45 %), російських – 25 (0,35 %), південнослов’янських – 20 (0,3 %), латинських (латинізованих) – 17 (0,25 %), турецьких – 12 (0,2 %), грецьких – 2 (0,01 %), ірландських – 1 (0,01 %) та незідентифікованих (невизначеної етимології) – 36 (0,55 %).

Німецькими прізвищами у цьому регіоні є такі, що були перенесені до багатоетнічної буковинської спільноти вже як сформовані власні назви без зміни їх функції називання. Асиміляція німецькомовного населення проходила досить швидко, натомість прізвище зберігало іншомовні характеристики, хоча з плином часу структура німецьких прізвищ могла підлягати процесам румунізації, українізації, а в самих Чернівцях – де більшість апарату державної служби становили емігранти з Галичини – полонізації. Ця група прізвищ з огляду на частоту вживання в метричних книгах аналізованого періоду римо-католицької парафії міста Чернівці, є найбільшою, але другою за ономастичним матеріалом – 2.259 прізвищевих назв (32,5%). Серед них варто відзначити декілька морфологічних груп:

1) відантропонімні прізвища: *Albert, Albrecht, Anders, Augustin, Bernard* та ін.;

2) жіночі прізвища на -in, -inn: *Adambergerin, Andorin, Bauerin, Blachin, Brandstaeterin* та ін.;

3) відапелятивні прізвища: *Adler, Alt, Apel, Bach, Bär, Berg* та ін.;

4) відапелятивні прізвища, що складаються з двох та більше основ: *Akermann, Altenberg, Altenhaus, Aspelmayer, Assmann, Baumann, Baumayer, Bergmann, Berkman* та ін.;

5) найбільша етимологічно та морфологічно група – прізвища на -er: *Adamberger, Adamsberger, Adelberger, Afhalter, Aichinger, Aigner, Andorfer, Armbruster, Aschenberger, Aschenbrenner, Baner, Baumgartner, Bayerstetter, Beer, Berger, Billinger* та ін.

Другою за частотою вживання, але першою за ономастичним матеріалом, та не менш вагомою групою антропонімів є польські прізвища – 3.875 прізвищевих назв (55,5 %):

1) відантропонімні (від імен) прізвища з суфіксами на -icz: *Alexandrowicz, Anatkiewicz, Antoniewicz, Antosiewicz, Augustynowicz* та ін.;

2) відапелятивні прізвища, тотожні апелятивам: *Aksamit, Apostol, Balaban, Baluk* та ін.;

3) відтопонімні прізвища на -ski/-cki: *Andrzejewski, Andrzejowski, Arkuszewski, Armatowski, Babiński, Babirecki, Baboliwski* та ін.;

4) жіночі прізвища на -ska/-cka: *Alfawicka, Andrzejewska, Andrzejowska, Antonowska, Babirecka* та ін.

Однією з найстарших громад міста Чернівці є вірменська католицька громада, яка майже повністю була асимільована довготривалими процесами проживання цієї етнічної спільноти на теренах Речі Посполитої, тому антропоніми вірмен (31 прізвищева назва (0,45 %) надзвичайно “схожі” з польськими, особливо з суфіксами на -icz:

1) *Abrahamowicz, Abramovitsch, Abramowicz, Aczekiewicz, Agopsowicz, Asakiewicz, Assakiewicz, Awakowicz, Azakiewicz* та ін.

2) етимологічно типово вірменські прізвища: *Abadzier, Awendyk* – допомагають закласти до визначеного етносу примітки ксьондза внесені до метричних книг – *armenus*.

Відносно невеличкою групою в аналізованих метричних книгах є етимологічно та морфологічно українські прізвища:

1) -ук/-юк: *Adamiuk, Alexuk, Andriczuk, Andryaszczuk, Antonczuk, Apostoliuk, Axenczuk* та ін. Їх ми часто зустрічаємо серед українського селянства;

2) -ко: *Baczko, Berusko, Blasko, Bojko, Bozenko, Broszko* та ін. Вони є типовими для антропонімії Східної України;

3) -ішин/-ишин: *Jakubiszyn, Marciniszyn, Stefaniszyn* та ін.

4) прізвища, що дорівнюють іменам, напр.: *Iwan (Wania), Jarema (Jerema)*. Хронологічно вони значно старші, ніж прізвища попередніх груп.

Найцікавішою з ономастичного погляду групою в досліджуваному матеріалі є єврейські прізвища. У метричних книгах ксьондз робив спеціальну позначку *judaeus*, що значно полегшило дослідницьку роботу. Таким чином, єврейські прізвищеві назви можемо поділити на декілька підгруп:

1) з німецьким родоводом, напр.: *Annebergin, Becker, Eis, Korn, Sulzmann, Weinberg, Weissmann, Wolf, Zahn*;

2) зі слов'янською етимологією, напр.: *Bistra, Cnętig, Korolowsky, Rehot, Strzeliska*;

3) недеривовані прізвища, рівні біблійним іменам, напр.: *Baroch, Joseph*.

Латинських та латинізованих прізвищ маємо 17 (0,25%). Їх можемо поділити на:

1) відіменні на *-us*, напр.: *Bertus (Albertus), Fabricius, Marcus*;

2) рівні апелятивам, напр.: *Bene, Disput, Satoris, Kantor, Prima, Silwa*. Отже, особові власні назви мешканців Чернівців – прізвища – є яскравим доказом того, що міжетнічні контакти відбувалися не тільки у політичній, господарській чи культурній площині, але й у мовній.

Румунські прізвища – 34 прізвищеві назви (0,48 %) – в досліджуваному матеріалі – це переважно прізвища на *-ul*, напр.: *Domitreskul, Isseczeskul, Malaszekul*. Сюди належать прізвища мішаних подружніх пар, у яких часто один із членів сім'ї був католиком (напр., дружина), а другий – православним румунської національності (напр., чоловік).

Досліджений матеріал містить також незначну кількість германізованих турецьких прізвищ – напр. *Aslan, Attehs, Ayd, Doga*; декілька угорських – напр. *Balog, Bardy, Beres, Czikely*; декілька італійських – напр. *Angello*,

Camelli, Candella, Conti; чеських – напр. *Blaha, Habelka, Hanselka, Hawelka, Hlady, Hled* та ін.; французьких – напр. *Bolard, Cassafier, Courvoisier, Dawry, Deloche, Desprez* та ін.; грецьке – *Kasparides*; ірландське – *O'Donell* та декілька російських – напр. *Kierylow (Kirilow), Kostykov, Kozakow, Peroszkow*.

Таким чином, прізвищеві назви мешканців Чернівців є яскравим прикладом та доказом того, що міжетнічні контакти на Буковині відбувалися не тільки у політичній, господарській чи культурній площині, але й у мовній.

Література

1. Горук А.І. Національно-культурний рух поляків на Буковині (друга половина XIX ст. – 1914 р.). – Чернівці: Зелена Буковина, 2005. – 239 с.
2. Осачук С.Д., Заполовський В. М., Холодницький В. Ф. “Додому в Райх!” Переселення німців з Північної Буковини 1940 року (Матеріали, свідчення, документи). – Чернівці: Золоті литаври, 2004. – 130 с.
3. Слюсар О.Ф. Словник буковинських прізвищ. – Чернівці: Рута, 2005. – 432 с.
4. Borek H., Szumska U. Nazwiska mieszkańców Bytomia od końca XVI wieku do 1970. – Warszawa, 1976. – 264 с.
5. Czaplicka M. Z problematyki kształtowania się nazwiska polskiego na przykładzie materiału z bydgoskich ksiąg miejskich od drugiej połowy XIV wieku do pierwszej połowy XVII w. // V ogólnopolska konferencja onomastyczna. Poznań, 1988. – С. 91-98.
6. Wolnicz – Pawłowska E. Antroponimia łemkowska na tle polskim i słowackim XVI – XIX wieku. – Warszawa, 1993. – 340 с.